

نقش گردشگری در امنیت غذایی خانوارهای روستائی استان یزد

جلال سالم^۱ و مجتبی مجاوریان^۲

چکیده

استان یزد در منطقه ای کویری و خشک قرار گرفته است. علی رغم شرایط فوق و جدا از جاذبه های کویر برای گردشگران داخلی و خارجی این استان دارای مناطق کوهستانی و خوش آب و هوا و مناسب برای گردشگری در فصل گرما نیز می باشد که مناسبترین و پر جاذبه ترین آنها در روستاها و آبادیهای دهستانهای شیرکوه، پیشکوه، علی آباد و نصرآباد شهرستان تفت واقع شده است. کشاورزی مهمترین نقش را در اقتصاد این شهرستان ایفا می کند. بطوری که ۷۸ درصد اراضی کشاورزی این شهرستان را باغات تشکیل می دهد و ۲۲/۵ درصد اراضی باغی استان در این شهرستان وجود دارد. در سالهای اخیر با کاهش منابع آب و وقوع خشکسالی نقش کشاورزی در تامین معاش خانوارها کاهش یافته و نقش گردشگری در تامین درآمد خانوارها افزایش یافته است. از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستائی یاد شده و همزمان با رشد گردشگری داخلی در کشور، نقش گردشگری در اقتصاد و امنیت غذایی خانوارهای روستائی دهستانهای فوق افزایش یافته است. این تحقیق در تابستان سال ۱۳۸۸ به منظور شناخت اثرات گردشگری بر امنیت غذایی و کاهش فقر روستائیان دهستانهای فوق الذکر از دیدگاه ساکنان به مورد اجرا درآمده است. روش تحقیق توصیفی- تحلیلی است که متناسب با نوع داده ها، آزمونهای آماری نا پارامتری برای تحلیل داده ها به کار گرفته شده است. به دلیل گستردگی شهرستان و تعداد زیاد خانوارها برای ارزیابی و جمع آوری اطلاعات از طریق تکمیل پرسشنامه از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد. نتایج تحقیق نشان می دهد که از دیدگاه ساکنان، گردشگری بر روی بعضی از زیر شاخصهای امنیت غذایی از قبیل افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال، افزایش سطح درآمد، افزایش مصرف سرانه مواد غذایی، کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه، بهبود شاخصهای وضعیت سلامتی و تندرستی، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی، افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، افزایش تنوع غذایی خانواده و بهبود ظرفیتهای زیر بنائی اثر مثبت داشته است. همچنین گردشگری دارای تاثیرات منفی بر روی بعضی از زیر شاخصهای امنیت غذایی مانند افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ زدائی، افزایش تغییر کاربری اراضی، افزایش درصد زمینهای در معرض فرسایش، کاهش سرانه اراضی قابل کشت، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی، افزایش قیمت مواد غذایی و افزایش نابرابری درآمدی بوده است. بر اساس آماره آزمون کای اسکور، در این زمینه توافق معنی دار بین ساکنان دهستانهای فوق دارد.

طبقه بندی JEL: Q18

کلمات کلیدی: گردشگری، اقتصاد روستائی، امنیت غذایی، خانوارهای روستائی، استان یزد

مقدمه

از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستائی یاد شده بطوری که در اروپا برای رفع چالشهای اقتصادی و اجتماعی نواحی روستائی حاشیه ای و یا روستاهائی که با کاهش فعالیتهای کشاورزی سنتی روبرو

به ترتیب دانشجوی دکترا و مربی پژوهشی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی یزد و دانشیار دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی ساری

هستند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (Sharply, 2002). گردشگری روستائی عبارت است از کلیه فعالیتهای گردشگری در محیط روستائی با توجه به فرهنگ و بافت سنتی روستائی، هنر و صنایع روستائی و آداب و رسوم سنتی است. گردشگری روستائی جزئی از صنعت گردشگری است که می تواند با برنامه ریزی اصولی و مناسب و شناسائی مزیتها و محدودیتهای آن در توسعه مناطق روستائی نقش موثری بر عهده داشته باشد. توسعه گردشگری در مناطق روستائی به اشکال مختلف نظیر گردشگران فاقد امکانات اقامتی، گردشگران دارای خانه های دوم و مجتمع های تفریحی می باشد. اثرات مثبت و منفی در زمینه های اقتصادی، اجتماعی و محیطی بر جای گذاشته است (Butler et al., 1997:28). از جمله اثرات مثبت اقتصادی و اجتماعی گردشگری در نواحی روستائی می تواند بهبود وضعیت امنیت غذایی باشد (Richardson, 2010). امنیت غذایی به مفهوم دسترسی اقتصادی و فیزیکی همه مردم در همه اوقات و همه زمانها به غذای کافی و مغذی و سالم برای داشتن یک زندگی سالم و پویا است. امنیت غذایی مستلزم عرضه کافی مواد غذایی در سطح کلان و توزیع عادلانه به منظور دستیابی همه به آن می باشد (Fao, 1996). امنیت غذایی در حقیقت سنگ بنای یک جامعه توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن است. تامین امنیت غذایی جامعه، به عنوان یکی از شروط تحقق امنیت ملی، از وظائف اساسی دولتها در هر کشوری است. امنیت غذایی یک مقوله چند بعدی است و تامین پایدار آن و بهبود بسیاری از شاخصهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی در جامعه لازم و ملزوم هستند (بخشی و همکاران، ۱۳۸۷). بنابراین امنیت غذایی با شاخص های اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی جامعه در ارتباط و تعامل دو سویه قرار دارد و اگر یک کشوری بتواند از نظر شاخصهای امنیت غذایی به سطح مطلوب و پایداری برسد یقیناً از نظر سایر شاخصها در سطوح بالاتری از توسعه قرار خواهد گرفت. بهبود امنیت غذایی به علت ارتقای شاخصهای اقتصادی تاثیر گذار بر روی امنیت غذایی است. بطور کلی امنیت غذایی دارای چهار بعد عمده زیر می باشد (fao, 2006): ۱- فراهم بودن غذا که بر اساس تولید داخلی، ظرفیت واردات، وجود ذخائر و کمکهای غذایی سنجیده می شود. ۲- دسترسی به غذا که به سطح فقر، قدرت خرید خانواده ها، قیمتها و وجود زیر ساختهای بازار و حمل و نقل و سیستم توزیع غذا وابسته است. ۳- پایداری عرضه و دسترسی که متاثر از آب و هوا، تغییرات قیمتها بلایای پسرشنامه به دهستان طبیعی و مجموع عوامل اقتصادی و سیاسی می باشد. ۴- استفاده مطلوب از غذای سالم و بهداشتی که به بهداشت و تغذیه، کیفیت و سلامت غذا و دسترسی به آب سالم بستگی دارد.

فائوبرای تهیه نقشه های آسیب پذیری و ناامنی غذایی کشورهای مختلف جهان ابعاد امنیت غذایی را گسترش داده و شاخصهای تعیین کننده امنیت و آسیب پذیری غذایی را در دو گروه کلی الف) وضعیت تغذیه و امنیت غذایی ب) آسیب پذیری غذایی (عوامل موثر بر امنیت و یا ناامنی غذایی) طبقه بندی کرده است (fao, 2002).

در این تحقیق دو گروه از شاخصهای تعیین کننده امنیت و آسیب پذیری غذایی شامل ۱- وضعیت تغذیه و امنیت غذایی ۲- آسیب پذیری غذایی، با استفاده از معیارهای فائو میزان تاثیر پذیری آنها از گردشگری از دیدگاه ساکنان مناطق روستائی مورد مطالعه مورد سوال قرار گرفته است.

شاخصهای کمی	زیر شاخصها (شاخصهای قابل سنجش)
تغذیه و امنیت غذایی	متوسط مصرف سرانه انرژی غذایی، درصدی از سرانه انرژی که از غلات و ریشه‌ها به دست می‌آید، درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه
امنیت غذایی	امید به زندگی در بدو تولد، نرخ مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال، نرخ مرگ و میر مادران، شیوع انواع بیماریها (مانند سل، سرخک، دیفتری)
آسیب پذیری	درصد کودکان زیر ۵ سال که کمبود وزن و قد دارند، درصد کودکان زیر ۵ سال که کوتاهی قد دارند
شاخصهای اقتصادی	نرخ متوسط سالیانه جنگل زدائی، تغییر کاربری اراضی، شاخص بارندگی، درصد زمینهای در معرض فرسایش، سرانه اراضی قابل کشت، میزان دسترسی به آبهای شیرین، درصد جمعیتی که در معرض خشکسالی و بلایای طبیعی قرار دارند
شاخصهای اقتصادی	درصد اراضی کشت شده، درصد اشتغال جمعیت فعال، تغییرات قیمت مواد غذایی خصوصا غلات، رشد بازده غلات، رشد تولید ناخالص داخلی، رشد سرانه تولید ناخالص داخلی، توزیع درآمد و شکاف فقر
شاخص های فراهم بودن غذا	تولید داخلی، ظرفیت واردات، ذخائر و کمکیهای غذایی عرضه سرانه پروتئین غذایی، عرضه سرانه چربی مواد غذایی عرضه سرانه پروتئین حیوانی، عرضه سرانه غلات، شاخص تولید غذا
شاخصهای دسترسی به غذا	نرخ بیکاری، شاخص قیمت مصرف کننده، شاخص قیمت مواد غذایی، شاخص جینی توزیع برای مواد غذایی، سرانه تولید ناخالص داخلی بر اساس برابری قدرت خرید، نرخ دستمزد، کارائی بازار، ظرفیتهای زیر بنائی (ارتباطات، درصد جاده آسفالت و...) درصد جمعیتی که زیر یک دلار در روز درآمد دارند، درصدی از درآمد خانوار که برای غذا هزینه می‌شود، شکاف فقر، درصد جمعیت زیر خط فقر ملی
شاخصهای پایداری عرضه غذا	نرخ وابستگی به واردات غلات، نرخ خودکفائی، تعداد ماه‌های خودتامینی غلات، تغییرات آب و هوا
شاخصهای بهداشتی	درصد کودکان یکساله که در برابر سرخک مصون شده‌اند، درصد کودکان یک ساله که در برابر دیفتری، کزاز و سیاه سرفه واکسینه شده‌اند، تنوع غذایی خانواده
شاخصهای جمعیتی	کمبود ویتامین در رژیم غذایی، درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، نرخ باروری، درصد جمعیت گروه‌های مختلف سنی، نرخ رشد جمعیت، نسبت جمعیت روستائی
شاخصهای فرهنگی	نرخ باسوادی بزرگسالان، نرخ باسوادی زنان، نرخ خالص ثبت نام در مدارس ابتدائی

ماخذ: بخشی و همکاران (۱۳۸۷) به نقل از فائو

آسیب پذیری و نا امنی غذایی با ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی جامعه ارتباط و تعامل فرایندی دارد، به طوری که اگر وضعیت تغذیه و سلامت و تندرستی افراد خروجی نهائی فرایند فرض شود، جایگاه عوامل دیگر به شرح جدول ۱ می‌باشد. همانطور که شکل نشان می‌دهد، عوامل تبیین گر آسیب پذیری و امنیت غذایی در طول هم قرار دارند و برخی از آنها ریشه ای اند (عوامل مرتبط با تولید و ساختار اقتصاد) و برخی دیگر سطحی ترند (ابعاد تغذیه ای و بهداشتی و فرهنگی خانواده ها) می‌باشند و ارزشهای متفاوتی برای امنیت غذایی دارند. برای مثال اگر یک کشور یا یک ناحیه به دلائلی در تامین غذای مورد نیاز

دچار مشکل شود و چنانچه شاخصهای فرهنگی، اجتماعی و غیره آن در وضعیت مناسبی باشند، مشکل امنیت غذایی حل نخواهد شد. توسعه گردشگری در نواحی روستائی از طریق افزایش درآمد خانوارها به دلیل ایجاد فرصتهای شغلی و افزایش ارزش دارائی های آنها که عمدتاً به صورت زمینهای کشاورزی و باغات می باشد، می تواند باعث بهبود امنیت غذایی شود. افزایش درآمد خانوارهای روستائی باعث افزایش تولید غذا از طریق افزایش سرمایه گذاری در بخش کشاورزی و بکارگیری نهاده ها و روشهای جدید تولید می شود. همچنین افزایش درآمد باعث افزایش دسترسی به غذا از طریق افزایش قدرت خرید خانوارهای روستائی می شود. در زمینه اثرات اقتصادی و اجتماعی گردشگری در مناطق روستائی کشور تحقیقات زیادی انجام شده است که برخی از آنها در اینجا ذکر شده است.

رضوانی و صفائی (۱۳۸۴) در مطالعه ای اثرات گردشگری خانه های دوم را بر نواحی روستائی شمال تهران شامل لواسانات و رودبار قصران بررسی کرده اند. نتایج تحقیق نشان داده که به دلیل فقدان برنامه ریزی و ضعف مدیریتی، از فرصتهای موجود در این ناحیه در زمینه گردشگری چه برای تامین نیازهای فراغتی شهروندان تهرانی و چه برای تجدید حیات اقتصادی نواحی روستائی به درستی استفاده نشده است.

علیقلی زاده فیروزجائی و همکاران (۱۳۸۶) در تحقیقی نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستائی بخش مرکزی شهرستان نوشهر را بررسی کرده اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که از دیدگاه ساکنان، گردشگری اثرات اقتصادی مثبتی نظیر افزایش فرصتهای شغلی و درآمد و اثرات منفی اقتصادی و محیطی نظیر افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش آلودگی صوتی و دست اندازی به حریم منابع طبیعی را موجب شده است.

رحمت میرزائی (۱۳۸۸) تاثیر توسعه گردشگری روستائی بر اشتغال و نیز نقش سرمایه گذاری در این صنعت بر کمیت اشتغال را طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ بررسی کرده است. در این تحقیق از نظریه های ترکیبی اشتغال گردشگری استفاده شده و برای عملیاتی شدن نظریه ها، مفهوم گردشگری روستائی به صورت متغیر مستقل با ابعاد هتل داری، رستوران، حمل و نقل، عمده فروشی و خرده فروشی و جاذبه ها و مفهوم اشتغال به صورت متغیر وابسته در دو بعد مستقیم و غیر مستقیم مد نظر قرار گرفته است. بر اساس یافته های تحقیق گردشگری روستائی زمینه اشتغال فصلی را در منطقه بویژه در فصل بهار فراهم نموده و شاغلان دیگر بخشهای اقتصادی بویژه کشاورزی را بخود جذب کرده است.

غفاری و ترکی هرچگانی (۱۳۸۸) نقش گردشگری در توسعه اقتصادی و اجتماعی بخش سامان استان چهار محال و بختیاری را بررسی کرده اند. نتایج نشان می دهد میان افزایش شمار گردشگران، رونق گردشگری و بهبود شاخص های اجتماعی و اقتصادی رابطه معنی داری وجود دارد.

در رابطه با سنجش امنیت غذایی در مناطق روستائی در ایران تحقیقاتی بشرح زیر انجام شده است.

خداداد کاشی و حیدری (۱۳۸۳) در تحقیقی به برآورد سطح امنیت غذایی خانوارهای روستائی ایرانی بر اساس شاخص کلی امنیت غذایی (AHFSI) پرداختند. این شاخص اولین بار توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) ارائه گردیده است. یافته های این تحقیق دلالت بر آن دارد که در جامعه روستائی طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ اندازه شاخص کل امنیت غذایی خانوار کمتر از ۷۵ درصد و نشانه سطح نامطلوب امنیت غذایی بوده است. همچنین طی سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۴ وضعیت امنیت غذایی در جوامع روستائی بهبود یافته و در دامنه ۷۵ تا ۸۵ درصد قرار داشته است، یعنی وضعیت امنیت غذایی به سطح متوسط رسیده است. سرانجام طی سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۹ سطح امنیت غذایی جوامع روستائی نسبتاً مطلوب شده یعنی مقدار عددی شاخص به بالای ۹۰/۵ درصد رسیده است. در مجموع طی سالهای ۱۳۷۹-۱۳۶۵ امنیت غذایی خانوار روند صعودی داشته و مقدار عددی شاخص امنیت غذایی از ۷۲ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۹۴/۹ درصد در سال ۱۳۷۹ ارتقا یافته است.

مهرابی بشر آبادی و موسوی محمدی (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی اثر آزاد سازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستائی با استفاده از شاخص شدت تجاری و شاخص کلی امنیت غذایی در طی دوره زمانی ۸۵-۱۳۶۲ پرداخته اند. نتایج این بررسی نشان می دهد که اثر آزاد سازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستائی در کوتاه مدت منفی و در بلند مدت مثبت است .

همچنین مهرابی بشر آبادی و موسوی محمدی (۱۳۸۹) در تحقیقی به بررسی آثار سیاستهای حمایتی بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستائی با استفاده از شاخص معیار کلی حمایت و شاخص کلی امنیت غذایی در طی دوره زمانی ۸۵-۱۳۶۲ پرداخته اند. نتایج این بررسی نشان می دهد که در اکثر سالها از کشاورزان حمایتهای قیمتی منفی انجام شده اما با وجود حمایتهای نهاده ای مثبت، برآیند حمایت از بخش کشاورزی مثبت بوده و مجموع حمایتهای قیمتی و نهاده ای از بخش کشاورزی بر امنیت خانوارهای روستائی در کوتاه مدت اثر مثبت داشته اند ، اما در بلند مدت تاثیر مثبت نداشته اند . کاهش بودجه برای حمایتهای نهاده ای و اختصاص آن به تامین اعتبارات خرید تضمینی بموقع و متنوع سازی ابزارهای حمایتی می تواند به بهبود امنیت غذایی روستائیان کمک کند .

(Richardson, 2010) به بررسی رابطه بین گردشگری و امنیت غذایی در کشور مالی پرداخته است . بر اساس نتایج این تحقیق افزایش گردشگری در طی دوره ۲۰۰۸-۱۹۹۸ باعث کاهش فقر و بهبود امنیت غذایی گردیده است. همچنین بررسی انجام شده نشان می دهد که در مناطقی از کشور که پیوند بین بخش گردشگری و بخش کشاورزی قوی تر بوده امنیت غذایی پیشرفت بیشتری داشته است .

(Shen et al. 2008) ارتباط بین پایداری معاش و توریسم را در مناطق روستائی مورد بررسی ادبیاتی قرار داده است. نتایج بررسی نشان می دهد که در سالهای اخیر کاهش فقر روستائی در کشورهای در حال توسعه مستقیما پیوند یافته با توریسم و ناپایداری در صنعت توریسم باعث ناپایداری معاش و امنیت غذایی روستائیان می گردد.

امروزه شکل گیری و گسترش خانه های دوم مهمترین پیامد توسعه گردشگری در نواحی روستائی می باشد . بطوری که هم زمان با وقوع تحولات ساختاری در زمینه گردشگری در سطح کشور و بویژه رواج گردشگری در نواحی روستائی پیرامون شهرهای بزرگ ، احداث خانه های دوم یا خانه های تعطیلات با هدف گذران اوقات فراغت در روستاهای بیلاقی استان یزد گسترش یافته است . نواحی روستائی دهستانهای بخش مرکزی شهرستان تفت شامل دهستانهای شیرکوه، پیشکوه ، علی آباد و نصرآباد با فاصله کم از مرکز استان دارای جاذبه های طبیعی نظیر باغات سرسبز ، کوههای مرتفع و زیبا با دامنه های سرسبز، چشمه های روان و هوای خنک و مطبوع در فصل تابستان و مناظر زیبای برف در فصل زمستان می باشد و از گذشته دور تاکنون مورد توجه گردشگران داخلی خصوصا از شهر یزد می باشد. گسترش جریان گردشگری در این نواحی خصوصا در دهستانهای شیرکوه و پیشکوه ، بیشتر بصورت گردشگران دارای خانه دوم می باشد و اثرات مثبت و منفی اقتصادی و محیطی را در پی داشته است . فعالیت اصلی خانوارهای ساکن در این مناطق ، کشاورزی، خصوصا باغداری می باشد و خشکسالیهای متناوب و پیوسته سالهای گذشته توان تولید محصولات کشاورزی این مناطق را کاهش داده و باعث مهاجرت روستائیان از مناطق مسکونی خود گردیده است ، بطوری که جمعیت شهرستان تفت خصوصا مناطق روستائی با کاهش مواجه شده و تعداد روستاهای خالی از سکنه افزایش یافته است. با توجه به اهمیت امنیت غذایی در تامین سلامت فکری، روانی و جسمی جامعه مورد نظر ، این تحقیق به بررسی نقش گردشگری در امنیت غذایی خانوارهای ساکن در این مناطق پرداخته است .

روش تحقیق

در این تحقیق از دو روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است. در بخش مطالعات کتابخانه ای، اطلاعات و آمار اقتصادی و جمعیتی شهرستان و مبانی نظری و سوابق مطالعاتی موضوع بررسی و بر اساس آن، تعدادی از شاخص ها و معیارهای مرتبط با سنجش توسعه گردشگری و اثرات آن بر ابعاد امنیت غذایی انتخاب شده است. به دلیل گستردگی محدوده تحقیق و تعداد زیاد خانوارها از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد. در مرحله اول، تعداد خانوارهای روستائی نمونه مورد نیاز در سطح دهستانهای شیرکوه، پیشکوه، علی آباد و نصرآباد شهرستان تفت با استفاده از فرمول نمونه گیری کوکران محاسبه و سپس بر اساس توزیع نسبی خانوارها در هر یک از دهستانها، از تعداد نمونه مورد نظر (۱۲۵)، ۲۳ پرسشنامه به دهستان شیرکوه، ۳۸ پرسشنامه به دهستان پیشکوه، ۳۶ پرسشنامه به دهستان نصرآباد و ۲۸ پرسشنامه به دهستان علی آباد اختصاص داده شد. با توجه به اینکه متغیرهای مورد نظر کیفی بوده و داده های جمع آوری شده از مقیاس رتبه ای بر اساس طیف لیکرت برخوردار بوده اند. از آزمونهای آماری ناپارامتری برای تحلیل داده ها استفاده شد.

محدوده مورد مطالعه

این تحقیق در محدوده شهرستان تفت اجرا شد. مساحت این شهرستان ۵۹۴۹ کیلومتر مربع است و در جنوب غربی استان یزد و در فاصله ۲۲ کیلومتری شهر یزد واقع شده و به دلیل قرار گرفتن در دامنه های شیر کوه از آب و هوایی خنک نسبت به دیگر شهرستانهای استان برخوردار است. شهرستان تفت بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ دارای جمعیتی برابر با ۴۵۳۵۷ نفر بوده و دارای دو بخش و ده دهستان است (جدول ۲). بیشتر فضاهای شهر تفت راه، به ویژه محلات قدیمی، باغ ها تشکیل می دهند. بافت کلی و قدیمی شهر، باغ - محله و خانه - باغ است. در تاریخ یزد، همواره آب تفت زبانزد عام و خاص بوده است. اکثر جهانگردان در سفرنامه های خود از تفت به عنوان جایگاهی سرسبز و زیبا با باغهایی پر از درختان میوه و انار و گل‌های خوشبو یاد نموده اند این شهرستان ۳۳۲ روستای خانوار ساکن دارد و برخی از روستاهای این شهرستان مانند توران پشت قدمتی بیش از ظهور اسلام دارند که به دستور توران دخت ساسانی بنا گردیده است. روستاهای آن عمدتاً در دره ها و دشتهای کوهپایه ای قرار دارند. کشاورزی مهمترین نقش را در اقتصاد این شهرستان ایفا می کند. بطوری که ۷۸ درصد اراضی کشاورزی این شهرستان را باغات تشکیل می دهد و حدود ۶۵ درصد جمعیت این شهرستان به کشاورزی و باغداری اشتغال دارند. این شهرستان یکی از بزرگترین مراکز پرورش کرم ابریشم و تولید انار، گردو و بادام در استان است.

جدول ۲: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ شهرستان تفت

شهرستان	بخش	شهر	دهستان	تعداد خانوار	جمعیت
تفت	مرکزی			۱۳۷۴۷	۴۵۳۵۷
تفت	مرکزی			۹۳۳۰	۳۰۸۲۶
تفت	مرکزی		پیشکوه	۱۲۸۱	۴۳۱۰
تفت	مرکزی		شیرکوه	۶۳۲	۱۷۲۰
تفت	مرکزی		علی آباد	۸۴۹	۲۴۷۳
تفت	مرکزی		نصرآباد	۱۲۵۶	۳۸۲۱
تفت	مرکزی		دهشیر	۱۰۴۷	۳۱۷۳
تفت	مرکزی	تفت		۴۲۶۵	۱۵۳۲۹
تفت	نیر	بنادکوک، زردین، سخوید، کهدوئی، گاریزات		۴۴۱۷	۱۴۵۳۱

ماخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

توجه به حوزه مطالعاتی دهستانهای شیرکوه، پیشکوه، علی آباد و نصرآباد شهرستان تفت در این تحقیق به منزله یک مقصد گردشگری به دهه ۱۳۴۰ و همزمان با گسترش جاده سازی و اقامت خانوارهای ثروتمند شهری در این مناطق برای استفاده از آب و هوای مطبوع برمی گردد. روش اصلی گردشگری در این مناطق بصورت طبیعت گردی است که در دو شکل عمده گردشگری عبوری یا غیر ساکن (فاقد امکانات اقامتی) و خانه های دوم (عمدتا خانه-باغ) صورت می پذیرد.

نتایج و بحث

براساس نتایج حاصل از مطالعات کتابخانه ای جمعیت شهرستان تفت از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۸۵ به میزان ۲۲/۲ درصد کاهش یافته است (جدول ۳). جمعیت نقاط شهری شهرستان طی همین دوره ۲۷ درصد افزایش و جمعیت مناطق روستایی ۴۷ درصد کاهش یافته است. بررسی های انجام شده نشان می دهد که از جمله دلایل مهاجرت گسترده روستائیان کمبود منابع آب و عدم تامین معاش خانواده ها از طریق اتکا کامل به بخش کشاورزی می باشد. همزمان با وقوع مهاجرت در مناطق روستایی، در سالهای گذشته خصوصا از سال ۱۳۸۰ به بعد و با افزایش درآمدهای خانوارهای شهری تقاضا برای خرید و احداث باغ-خانه در این مناطق به شدت افزایش یافته و بر اساس یافته های تحقیق ۶۸ درصد مصاحبه شونده ها افزایش گردشگری و تقاضا برای خرید و احداث باغ-خانه و ایجاد فرصتهای جدید شغلی و درآمدی در این مناطق را در انگیزه اقامتشان موثر دانسته اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که گسترش گردشگری در کاهش موج مهاجرت روستائیان موثر بوده و توجه بیشتر به گردشگری و انجام برنامه ریزی و مدیریت آن می تواند آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی و بالطبع ارتقای امنیت غذایی را به همراه داشته باشد.

جدول ۳: خصوصیات جمعیتی شهرستان تفت به تفکیک دوره های آماری

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
شرح				
جمعیت شهرستان	۵۱۲۹۷	۶۶۸۴۰	۵۶۶۰۳	۴۵۳۵۷
تعداد خانوار	۱۲۲۱۷	۱۵۱۳۶	۱۳۹۰۷	۱۳۷۴۷
جمعیت نقاط شهری	۶۸۶۴	۱۳۲۴۶	۱۷۰۷۵	۱۶۸۹۶
جمعیت نقاط روستایی	۴۴۴۳۳	۵۳۵۷۳	۳۹۵۲۸	۲۸۴۶۱
بعد خانوار شهرستان	۴/۱	۴/۴	۴/۰۷	۳/۲
بعد خانوار مراکز شهری	۴	۴/۰۳	۴/۳	۳/۵
بعد خانوار نقاط روستایی	۴/۲	۴/۵	۳/۹	۳/۱۶
درصد شهرنشینی	۳۳	۲۰	۳۰	۳۷

ماخذ: سالنامه آماری سالهای مختلف استان یزد

نتایج میدانی این تحقیق از طریق استخراج اطلاعات بدست آمده از پرسشنامه های تکمیل شده توسط ساکنان مناطق مورد مطالعه بدست آمده است. لازم بذکر است که در این پرسشنامه ها تنها شاخصهائی از امنیت غذایی مورد سوال واقع شده اند که پاسخ دهنده قادر به پاسخگویی به آنها بصورت افزایش یا کاهش می باشد. همچنین میانگین رتبه از عدد یک تا پنج بوده است بطوری که رتبه اخیلی کم، رتبه ۲ کم، رتبه ۳ تا حدودی، رتبه ۴ زیاد و رتبه ۵ خیلی زیاد در نظر گرفته شده است. جدول ۴

میانگین رتبه و سطح معنی داری ارزیابی ساکنان از شاخص های امنیت غذایی متاثر از گردشگری را با استفاده از آزمون کای اسکوئر نشان می دهد. بر اساس ارزیابی ساکنان، اثرات مثبت گردشگری بر امنیت غذایی عبارتند از :
افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال (با میانگین رتبه ۳/۶) ، افزایش سطح درآمد (با میانگین رتبه ۳/۳) ، افزایش مصرف سرانه مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۶) ، افزایش عرضه مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۳) کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه (با میانگین رتبه ۳/۲) ، افزایش (بهبود) شاخصهای وضعیت سلامتی و تندرستی (با میانگین رتبه ۳/۱) ، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی (با میانگین رتبه ۲/۹) ، افزایش تولید محصولات کشاورزی (با میانگین رتبه ۲/۹) افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند (با میانگین رتبه ۳/۵) ، افزایش تنوع غذایی خانواده (با میانگین رتبه ۳/۲) بهبود ظرفیتهای زیر بنایی (با میانگین رتبه ۳/۱) (ارتباطات ، درصد جاده آسفالت و...) ، افزایش باسواد بزرگسالان و زنان (با میانگین رتبه ۲/۷) ، براین اساس بیش از ۶۵ درصد از ساکنان معتقد بودند که گردشگری به بهبود شاخص های یاد شده انجامیده است . و بر اساس آماره آزمون کای اسکوئر ، میان نظرات ساکنان در این زمینه توافقی معنی دار وجود دارد (جدول ۴).

عمده ترین مشاغلی که از طریق گردشگری در این دهستانها ایجاد شده عبارتند از مشاغل وابسته به ساختمان سازی از قبیل بنائی ، کاشیکاری، ساخت درب و پنجره ، حفاری چاه ، حمل مصالح ساختمانی ، فروش قلو ه سنگ و ماسه حاشیه رودخانه ، خاکبرداری و خاکریزی جهت ساخت استخرهای ذخیره آب ، مشاوره و واسطه گری فروش باغات ، مغازه داری ، سرایداری و حفاظت از منازل . نتایج حاصل از آزمون کای اسکوئر دوبعدی نشان می دهد که بین مشاغل خدماتی وابسته به ساخت و ساز و فعالیتهای تجاری و وابستگی آنها به گردشگری رابطه ای معنی دار در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. و میزان ضریب همبستگی ۰/۸۵ است .

بر اساس ارزیابی ساکنان ، اثرات منفی گردشگری بر امنیت غذایی عبارتند از :

افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ زدائی (با میانگین رتبه ۴/۸) ، افزایش تغییر کاربری اراضی (با میانگین رتبه ۳/۹) ، افزایش درصد زمینهای در معرض فرسایش (با میانگین رتبه ۳/۲) ، کاهش سرانه اراضی قابل کشت (با میانگین رتبه ۳/۸) ، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی (با میانگین رتبه ۴/۹) ، افزایش قیمت مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۲) ، افزایش نابرابری درآمدی (با میانگین رتبه ۳/۶) و کاهش کیفیت محیط زیست (با میانگین رتبه ۳/۹)

جدول ۴: میانگین رتبه و سطح معنی داری ارزیابی ساکنان از شاخص های امنیت غذایی متاثر از گردشگری

سطح معنی داری	میانگین رتبه کل دهستانها	میانگین رتبه در دهستانها				شاخص
		نصرآباد	علی آباد	پیشکوه	شیرکوه	
۰/۹۹	۳/۵۷	۳/۱	۳/۲	۳/۸	۴/۲	افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال
۰/۹۹	۳/۷۷	۳/۵	۳/۳	۴/۲	۴/۱	افزایش سطح درآمد
۰/۹۵	۳/۳۵	۳/۵	۳/۱	۳/۳	۳/۵	افزایش مصرف سرانه مواد غذایی
۰/۹۵	۳/۱۵	۳/۰	۳/۲	۳/۱	۳/۳	کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه
۰/۹۹	۳/۱	۲/۸	۲/۹	۳/۱	۳/۶	افزایش شاخصهای وضعیت سلامتی
۰/۹۵	۳/۰۵	۲/۹	۳/۱	۲/۸	۳/۴	افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی
۰/۹۵	۳/۰۲	۲/۸	۳/۱	۲/۹	۳/۳	افزایش تولید محصولات کشاورزی
۰/۹۹	۳/۵	۳/۶	۳/۴	۳/۳	۳/۷	افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند
۰/۹۵	۲/۹۲	۲/۶	۳/۱	۲/۹	۳/۱	افزایش تنوع غذایی خانواده

۲/۸	۲/۹	۳/۴	۳/۱	۳/۱	۳/۱	افزایش ظرفیتهای زیر بنائی
۳/۵	۳/۳	۳/۱	۳/۳	۳/۳	۳/۳	افزایش عرضه مواد غذایی
۲/۵	۲/۶	۲/۹	۳/۰	۲/۷	۲/۷	افزایش باسوادى بزرگسالان و زنان
۴/۶	۴/۲	۴/۱	۳/۸	۴/۲	۴/۲	افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ زدائی
۴/۲	۴/۱	۳/۷	۳/۸	۳/۹	۳/۹	افزایش تغییر کاربری اراضی
۴/۱	۳/۹	۳/۶	۳/۶	۳/۸	۳/۸	کاهش سرانه اراضی قابل کشت
۴/۹	۴/۸	۴/۴	۳/۹	۴/۹	۴/۹	کاهش دسترسی به منابع آب کشاورزی
۳/۸	۳/۱	۳/۲	۲/۸	۳/۲	۳/۲	افزایش قیمت مواد غذایی
۲/۹	۳/۱	۳/۴	۳/۱	۳/۲	۳/۲	افزایش درصد زمینهای در معرض فرسایش
۳/۸	۳/۸	۳/۵	۳/۳	۳/۶	۳/۶	افزایش نابرابری درآمدی
۴/۲	۴	۳/۸	۳/۶	۳/۹	۳/۹	کاهش کیفیت محیط زیست

ماخذ: نتایج تحقیق

میزان اثر گذاری گردشگری در شاخص های امنیت غذایی در دهستانهای مورد مطالعه برحسب میزان رشد و گسترش آن متفاوت بوده است. میزان رشد گردشگری و یا کارکرد آن در این نواحی با شاخص های میزان وابستگی شاغلان سرپرست خانوارهای روستائی به بخش گردشگری، میزان وابستگی درآمدی خانوارهای روستائی به بخش گردشگری و ارزیابی ساکنان از میزان وابستگی امنیت غذایی روستا به بخش گردشگری مشخص شده است. بر اساس آزمون آماری یومان ویتنی، دهستانهای شیرکوه، پیشکوه و علی آباد با دهستان نصرآباد تفاوت معنی داری دارند ولی تفاوتی میان دهستانهای شیرکوه، علی آباد و پیشکوه با همدیگر معنی دار نیست. بنابراین رشد گردشگری و یا میزان کارکرد گردشگری در نواحی روستائی دهستان نصرآباد از دهستانهای دیگر کمتر بوده است.

همچنین، براساس آزمون آماری یومان ویتنی، شاخص های امنیت غذایی متأثر از گردشگری در دهستان نصرآباد با دهستانهای شیرکوه، پیشکوه و علی آباد تفاوت معنی داری را نشان میدهد. به عبارت دیگر دهستان نصرآباد رشد گردشگری کمتر و همچنین اثرات منفی کمتری را از شاخص های امنیت غذایی نسبت به سایر دهستانها تجربه کرده است. درک بیشتر اثرات منفی شاخص های امنیت غذایی توسط خانوارهای روستائی دهستانهای شیرکوه، پیشکوه و علی آباد، خصوصا در دهستان شیرکوه نشان دهنده نزدیکتر شدن ظرفیت تحمل آنها به آستانه خود است. بنابراین با گسترش گردشگری در دهستانهای مزبور شاخص های منفی تاثیرگذار بر امنیت غذایی بیشتر قابل درک می شود.

بحث و نتیجه گیری

جریانهای گردشگری در نقاط روستائی بخش مرکزی شهرستان تفت که عمدتا بصورت خانه دوم می باشد، اثرات مثبتی از قبیل افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال، افزایش سطح درآمد، افزایش مصرف سرانه مواد غذایی، افزایش عرضه مواد غذایی کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه، افزایش (بهبود) شاخصهای وضعیت سلامتی و تندرستی، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی، افزایش تولید محصولات کشاورزی، افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، افزایش تنوع غذایی خانواده، بهبود ظرفیتهای زیر بنائی (ارتباطات، درصد جاده آسفالت و...) و افزایش باسوادى بزرگسالان و زنان، بر روی امنیت غذایی خانوارهای ساکن بر جای گذاشته و متأسفانه به دلیل فقدان برنامه ریزی و مدیریت و رشد خودجوش، با اثرات منفی از

قبیل افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ زدائی، افزایش تغییر کاربری اراضی، افزایش درصد زمینهای در معرض فرسایش، کاهش سرانه اراضی قابل کشت، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی، افزایش قیمت مواد غذایی، افزایش نابرابری درآمدی و کاهش کیفیت محیط زیست بر روی برخی از زیر شاخصهای امنیت غذایی خانواده نیز همراه بوده است.

پیشنهادات

جهت رشد و توسعه گردشگری پایدار و افزایش اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی بر روی امنیت غذایی در مناطق مورد مطالعه لازم است برنامه ریزی توسعه ای کوتاه و میان مدت صورت گیرد. با توجه به اینکه کمبود منابع آب در مناطق مورد مطالعه مهمترین عامل محدود کننده گردشگری می باشد، برنامه ریزی و سرمایه گذاری در جهت افزایش راندمان مصرف آب در بخش کشاورزی، بهکارگیری روشهای جدید ذخیره آب و جلوگیری از هدر رفت آن ضروری است. نتایج مطالعات انجام شده در ایران نشان می دهد که انجام برنامه ریزی تعاملی با رهیافت ارزیابی مشارکتی روستائی برای این نوع گردشگری مناسبترین برنامه ریزی محسوب می شود (مهدی طالب و همکاران، ۱۳۸۷).

ایجاد ساختارهای سازمانی برای گردشگری در مناطق مورد مطالعه، با تاکید بر هماهنگی میان موسسات دولتی و یا بخش های عمومی و خصوصی ضروری به نظر میرسد و می تواند انگیزه های سرمایه گذاری محلی را افزایش دهد. همچنین مراقبت و مدیریت دائمی محلی گردشگری در مناطق مورد مطالعه می تواند به توسعه پایدار گردشگری در این مناطق بیانجامد.

منابع

- بخشی، محمد رضا، صمدی، محسن و برادران نصیری، مهران (۱۳۸۷). تراز یابی جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای جنوب غربی بر اساس شاخصهای تبیین گر آسیب پذیری و امنیت غذایی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال شانزدهم، شماره ۶۳
- خداداد کاشی، فرهاد و حیدری، خلیل (۱۳۸۳). برآورد سطح امنیت غذایی خانوارهای روستائی ایرانی بر اساس شاخص کلی امنیت غذایی (AHFSI). فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۲، شماره ۴۸
- طالب، مهدی، بخشی زاده، حسن و میرزائی حسین (۱۳۸۷). مبانی نظری مشارکت اجتماع روستائی در برنامه ریزی گردشگری روستائی در ایران. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۴
- علیقلی زاده فیروزجائی، ناصر، بدری، سید علی و فرجی سبکبار، حسنعلی (۱۳۸۶). نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستائی بخش مرکزی شهرستان نوشهر. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۱
- غفاری، سید رامین و ترکی هرچگانی، معصومه (۱۳۸۸). نقش گردشگری در توسعه اقتصادی - اجتماعی مناطق روستائی بخش سامان استان چهار محال و بختیاری. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۲
- رضوانی، محمد رضا و صفائی جواد (۱۳۸۴). گردشگری خانه های دوم و اثرات آن بر نواحی روستائی: فرصت یا تهدید. مجله پژوهشهای جغرافیائی، شماره ۵۴
- مهرابی بشرآبادی، حسین و موسوی محمدی، حمیده (۱۳۸۸). بررسی اثر آزاد سازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستائی ایران. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۲.
- مهرابی بشرآبادی، حسین و موسوی محمدی، حمیده (۱۳۸۸). آثار سیاستهای حمایتی بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستائی در ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۸، شماره ۷۰

میرزائی، رحمت (۱۳۸۸). تاثیر توسعه گردشگری روستائی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۴

- Butler, Richard; Hall, Michael C; and Jenkins, John (1997), Tourism and recreation In Rural Areas. John Wiley & Sons.
- .Food and Agriculture Organization (2002), Selecting indicators for national FIVIMS: www.fivims.net.
- Food and Agriculture Organization (2006a), The state of food and agriculture, FAO, Rome.
- Fao(1996),Success stories in food security,Vol.2
- Richardson, Robert(2010), Tourism and Food Security in Mali. Michigan State University. Prepared for USAID Mali, Office of Economic Growth.
- Sharpley ,Richard (2002), Rural tourism and the challenge of tourism diversification .Tourism Management.Vol.23.
- Shen Fujun; Hughey , Kenneth; Simmons,David (2008).Connecting the sustainable livelihoods approach and tourism: a review of the literature.Journal of Hospitality and Tourism management

The Role of Tourism in Food Security of Rural Households Case Study : Yazd Province of Iran

Jalal Salem¹ & Mojtaba Mojaverian²

Abstracts

The objective of this study is to identify the food security impacts of tourism on rural areas from the residents perspectives .First , a number of food security indicators have been drawn from the FAO to examine the effects. Second, required information has been collected through a questionnaire from four sub-districts in the central region of Taft county of Yazd Province. The research method is descriptive-analytical and to analyze the data, non parametric statistical tests were applied in accordance with the type of data .The study results indicate that tourism has positive food security such as increasing employment opportunities and income, as well as negative food security such as increasing income inequality.

According to chi-squared statistic there is a significant agreement among the residents in relation to this subject. The level of tourism impact on food security dimensions differs significantly among sub-districts. Such that, from the point of view of residents there is a direct relationship between the tourism growth and negative food security impacts.

JEL Classification:Q18

Keywords :Tourism , Rural Economics , Food Security ,Rural Households, Yazd Province

¹ Ph.D Student & faculty member of natural resource and agricultural research center of Yazd

² Associated Professor of Agricultural Economics, Agricultural and Natural Resource University of Sari

Jalal.salem@yahoo.com